

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 35.072.2

Р.В. Алієв

кандидат юридичних наук

Енергодарський інститут державного та муніципального управління імені Р.Г. Хеноха "КПУ"

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА УМОВНО-ДОСТРОКОВО ЗВІЛЬНЕНИМИ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЯК ОСНОВНИЙ ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

У статті висвітлено актуальні проблеми встановлення громадського контролю за особами, умовно-достроково звільненими від відбування покарання, як основного засобу забезпечення громадського порядку протягом невідбутої частини покарання, оскільки на сьогодні застарілі форми й методи не дають змоги забезпечувати правопорядок у державі належним чином.

Ключові слова: громадський контроль, громадський порядок, умовно-дострокове звільнення, органи й установи виконання покарань, спостережна комісія.

I. Вступ

Соціально-економічний і науково-технічний розвиток України на сучасному етапі пов'язаний із вирішенням проблем будівництва державності і зміцнення правопорядку в суспільстві. Системний підхід дає змогу вивчити умовно-дострокове звільнення від відбування покарання багаторакурсно: як певний феномен законодавства, кримінально-правової теорії та практики.

Відповідно, і в його правовій характеристиці може бути відзначено щонайменше три аспекти. По-перше, воно є правовим інститутом, по-друге – правозастосовним процесом, по-третє – результатом реалізації норм кримінального та кримінально-виконавчого права [1].

Як правовий інститут умовно-дострокове звільнення від відбування покарання є сукупністю юридичних (кримінально-правових, кримінально-виконавчих, кримінально-процесуальних) норм, тобто є міжгалузевим. Як процес воно передбачає наявність певних підстав для його виникнення та припинення, певну динаміку й послідовність розвитку, мету. Нарешті, як результат таке звільнення означає настання певних правових наслідків, змін у розвитку кримінальних, кримінально-процесуальних і кримінально-виконавчих правовідносин.

На нашу думку, розуміння належного забезпечення громадського контролю за умовно-достроково звільненими як процесу й результату дає змогу в іншому ракурсі, порівняно з традиційним, побачити ті юридично значущі елементи, з яких утворюється цей вид звільнення від відбування покарання,

метою якого є закріплення результатів вправління та ресоціалізації.

II. Постановка завдання

Мета статті – проаналізувати стан здійснення громадського контролю за особами, умовно-достроково звільненими від відбування покарання, протягом невідбутої його частини з приводу регулювання поведінки, дотримання цими особами встановленого в суспільстві правопорядку, недопущення вчинення ними повторних злочинів.

III. Результати

Як і будь-яка інша правозастосовна діяльність, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, яке здійснюється стосовно конкретного засудженого, потребує дослідження та оцінювання крізь призму вимог законодавства (кримінального, кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого), певних юридично значущих обставин об'єктивного й суб'єктивного характеру. Лише у зв'язку з їх наявністю кримінально-правові відносини можуть трансформуватися, перетворюючись з правовідносин із приводу виконання покарання у правовідносини з приводу регулювання поведінки умовно-достроково звільненого й звільнення його від покарання, а згодом і остаточно припинитися.

В юридичній літературі цій проблематиці приділяється значна увага. Зокрема, різноманітні підходи до визначення поняття принципів контролю досліджували такі відомі українські й російські вчені, як: О.Ф. Андрійко, І.Г. Богатирьов, В.М. Горшенев, А.П. Гуляєв, Т.А. Денисова, А.М. Колодій, П.М. Рабинович та ін. Наука визначає принципи як основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значу-

щістю, вищою імперативністю й виражають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього й міжнародного права, політичної, державності та громадськості [2, с. 10–111]. На нашу думку, найбільш сучасну і правильну кваліфікацію принципів контролю дав П.М. Рабинович, де він вказує на загальнолюдські принципи юридичного права, типологічні принципи об'єктивного юридичного права, конкретно-історичні принципи права, галузеві й міжгалузеві принципи права [3, с. 3–14].

Так, на наш погляд, до загальнолюдських принципів контролю належить утримання самого засудженого від вчинення нового злочину, яке забезпечується загрозою застосування тієї частини покарання, що лишилася невідбутою, шляхом приєднання її повністю або частково до покарання, призначеного за новий злочин.

Слід зазначити, що на цьому етапі дослідники проблем умовно-дострокового звільнення, як правило, зупиняються. Але ми вважаємо, що в цьому процесі необхідно підкреслити існування ще однієї, завершальної стадії, якою є набуття звільненням від відбування покарання остаточного характеру.

Ця стадія реалізується лише в день закінчення терміну відбування покарання, призначеного обвинувальним вироком суду, за умови, що достроково звільнений протягом цього часу не вчинив нового злочину. Лише в цей момент щодо засудженої особи насправді остаточно погашається (зникає, анулюється) можливість остаточного й повного виконання покарання як форми реалізації її кримінальної відповідальності, і вона реально стає звільненою від відбування покарання.

Згадаємо, до речі, що в деяких нормативно-правових актах минулих періодів сприятливе закінчення контрольного проміжку часу при умовно-достроковому звільненні прямо прирівнювалося до відбування покарання. Як зазначалося, тлумачення його як відбування покарання можна побачити й у деяких науковців.

Наприклад, Д.П. Водяников пише: “Тільки після закінчення певного строку, рівного невідбутій частині покарання, якщо умовно-достроково звільнений протягом зазначеного терміну не порушить умов звільнення, передбачених законом, покарання вважається відбутим”.

Але, звичайно, в цьому випадку про повне відбуття покарання можна говорити лише умовно, як про певну юридичну фікцію, за якої неіснуюче (відбуття певної частини покарання) визнається існуючим (реально виконаним покаранням).

Стаття 10 Закону України “Про Державну кримінально-виконавчу службу України” від 23.06.2005 р. встановлює, що кримінально-виконавча інспекція – орган, який виконує

покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт та здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, а також звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років. Кримінально-виконавча інспекція здійснює функції та повноваження, передбачені законом та іншими нормативно-правовими актами [4].

Говорячи про умовно-дострокове звільнення засудженого від відбування покарання у виді виправних робіт або заміну невідбутної частини покарання штрафом, кримінально-виконавчою інспекцією спільно зі спостережною комісією або службою у справах дітей готується подання про умовно-дострокове звільнення засудженої особи, яка відбула установлену Кримінальним кодексом України частину строку покарання та сумлінною поведінкою і ставленням до праці довела своє виправлення.

До особової справи засудженого подається характеристика на неї від власника підприємства. Викладена в ній думка враховується при остаточному вирішенні питання про направлення до суду подання на засуджену особу. Всебічно вивчивши матеріали про поведінку засудженої особи на виробництві та в побуті, ставлення до праці за період відбування покарання, кримінально-виконавча інспекція надсилає до суду її особову справу та подання про умовно-дострокове звільнення [5].

На сьогодні важливим питанням залишається створення та прийняття законодавчої бази, яка б забезпечила ефективну взаємодію органів і установ виконання покарань Державної пенітенціарної служби України і спостережних комісій у сфері забезпечення громадського контролю за особами, умовно-достроково звільненими від відбування покарання, як основного засобу забезпечення громадського порядку протягом невідбуті частини покарання.

Разом з тим, сучасний громадський контроль передбачає використання досить специфічних принципів, що виражає одночасно і його сутність, унікальність, місце та роль у соціальному регулюванні. Це такі принципи:

- не нашкодь – визначає, що основна мета суб'єктів громадського контролю – захист жертв, і вони повинні пам'ятати про забезпечення безпеки осіб, які надали інформацію;
- дотримуйся мандату, дотримуйся повноважень – суб'єкти громадського контролю повинні чітко усвідомлювати свої повноваження;
- знай стандарти – вимагай від суб'єктів громадського контролю доброї обізнаності з міжнародними й національними стандартами прав людини;

- будь розсудливим – наголошує, що якими б численними й точними не були правила й інструкції, ними в жодному разі не можна замінити розважливості і здоровий глузд громадського контролера;
- шукай поради – якщо суб'єкт громадського контролю стикається з труднощами, то в таких випадках доцільніше звертатися за порадю до інших експертів, представників громадських організацій, державних службовців;
- виявляй повагу до влади – суб'єкти громадського контролю мають пам'ятати, що однією із цілей їх діяльності та їх основною роллю є сприяння владі у зміні ставлення до дотримання законних інтересів та прав засуджених і персоналу пенітенціарної системи [6].

Інститут умовно-дострокового звільнення від відбування покарання врегульований нормами кількох галузей права – кримінального права, кримінального процесу та кримінально-виконавчого права. Кримінально-виконавче право регулює порядок та умови винесення установою, органом виконання покарання подання до суду про застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване, якщо засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення. Обов'язковою умовою застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання є відбуття засудженим певної, встановленої законом частини строку покарання [7].

У разі вчинення особою, до якої було застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, протягом невідбутої частини покарання нового злочину суд призначає їй покарання за правилами про призначення покарання за сукупністю вироків та правилами складання покарань і зарахування строку попереднього ув'язнення.

За наявності підстав для застосування умовно-дострокового звільнення, кримінально-виконавча інспекція спільно зі спостережною комісією або службою у справах дітей зобов'язані в місячний термін розглянути подання щодо можливості представлення засудженого до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким та надіслати подання до суду. Суд розглядає таке подання в десятиденний термін з моменту надходження його до суду.

З метою забезпечення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань при виконавчих комітетах місцевих Рад народних депутатів створені спостережні комісії. Постановою Кабінету Міністрів України від 01.04.2004 р. № 429 було затверджено По-

ложення про спостережні комісії та піклувальні ради при спеціальних виховних установах (далі Положення) [8].

Це Положення визначає завдання, функції та повноваження спостережних комісій, що утворюються виконавчими комітетами міських рад, місцевих держадміністрацій.

Стаття 3 Положення встановлює основні завдання спостережних комісій:

- організація громадського контролю за дотриманням прав і законних інтересів засуджених та осіб, звільнених від відбування покарання;
- сприяння органам та установам виконання покарань у виправленні й ресоціалізації засуджених і створенні належних умов для їх тримання, залучення до цієї діяльності громадських організацій, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та громадян;
- організація виховної роботи з особами, умовно-достроково звільненими від відбування покарання та громадського контролю за їх поведінкою протягом невідбутої частини покарання;
- надання допомоги в соціальній адаптації особам, звільненим від відбування покарання.

Крім того, спостережні комісії розробляють і здійснюють заходи щодо сприяння органам і установам виконання покарань у виправленні та ресоціалізації засуджених, надання допомоги в соціальній адаптації.

Відповідно до покладених завдань, спостережні комісії разом з органами й установами виконання покарань вносять до суду за місцем відбування покарання засудженими подання щодо: умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким; звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років.

На підставі інформації органів і установ виконання покарань Державної пенітенціарної служби України, спостережні комісії ведуть облік осіб, умовно-достроково звільнених від відбування покарання, організовують громадський контроль за поведінкою цих осіб та проведення виховних заходів за місцем їх роботи, навчання і проживання протягом невідбутої частини покарання.

Основними проблемними питаннями на сьогодні, як і раніше, залишаються такі: спостережні комісії не ведуть облік осіб, які умовно-достроково звільнені від відбування покарання; недостатня поінформованість з боку органів і установ виконання покарань щодо осіб, які умовно-достроково звільнені з місць позбавлення волі; сприяння кримінально-виконавчим інспекціям у виправленні

та ресоціалізації засуджених, залучення до цієї діяльності громадських організацій незалежно від форми власності здійснюється дуже повільно.

Організаційною формою роботи спостережної комісії є засідання, які проводяться за потребою, але не рідше ніж один раз на місяць. Під час розгляду на засіданнях спостережної комісії матеріалів стосовно засуджених присутність представників відповідного органу або установи виконання покарань є обов'язковою.

IV. Висновки

Таким чином, взаємодія органів і установ виконання покарань Державної пенітенціарної служби України та спостережних комісій щодо встановлення громадського контролю за особами, умовно-досроково звільненими від відбування покарання, у цілому залежить від механізму реалізації, умов та явищ, які утворюють її середовище, що сприяють і забезпечують її розвиток. Ця взаємодія має реалізовуватись при достатній сукупності необхідних умов та бути комплексною.

Крім того, для створення ефективного громадського контролю за особами, умовно-досроково звільненими від відбування покарання, необхідно залучати громадські організації, органи виконавчої влади й органи місцевого самоврядування та будувати свою роботу таким чином, щоб про їх діяльність було відомо владі й місцевим жителям громад.

Список використаної літератури

1. Дашченко О.В. Умовно-досрокове звільнення від відбування покарання неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О.В. Дашченко. – Запоріжжя, 2009. – 20 с.
2. Андрійко О.Ф. Державний контроль в Україні : організаційно-правові засади / О.Ф. Андрійко. – К. : Наукова думка, 2004. – 304 с.
3. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – 4-е изд., доп. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с.
4. Закон України “Про Державну кримінально-виконавчу службу України” від 23.06.2005 р. № 2713-ІУ // Відомості Верховної Ради України. – 2005.
5. Науково-практичний коментар до Кримінально кодексу України / [за ред. С.С. Яценко]. – К. : А.С.К., 2002. – 936 с.
6. Рабинович П.М. Основи загальної теорії права та держави / П.М. Рабинович. – К., 1994. – 236 с.
7. Степанюк А.Х. Кримінально-виконавчий кодекс України: Науково-практичний коментар / А.Х. Степанюк, І.С. Яковець ; [за заг. ред. А.Х. Степанюка]. – Х. : Одіссей, 2005. – 560 с.
8. Положення про спостережні комісії; затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 01.04.2004 р. № 429.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2013.

Алиев Р.В. Общественный контроль за условно-досрочно освобожденными от отбывания наказания как основной способ обеспечения общественного порядка

В статье рассмотрены актуальные проблемы установления общественного контроля за лицами, которые условно-досрочно освободились от отбывания наказания, как основного метода обеспечения общественного порядка на протяжении неотбытой части наказания, поскольку на сегодняшний день устаревшие формы и методы не позволяют обеспечивать правопорядок в государстве в надлежащем виде.

Ключевые слова: общественный контроль, общественный порядок, условно-досрочное освобождение, органы и учреждения исполнения наказания, наблюдательная комиссия.

Aliyev R. Public control on parole release from punishment as a key way to ensure public order

The article lightened actual problems of establishing social control over individuals who were freed on parole from punishment – as the main method of ensuring public order during the unserved part of the punishment, as of today obsolete forms and methods can not maintain law and order in the state in the proper form.

Socio-economic and technological development of Ukraine at present is related to the problems of building the state and rule of law in society. Systematic approach allows to consider parole from serving a sentence multiperspectival: as a phenomenon of law, criminal law theory and practice.

Accordingly, in its legal characteristics can be observed at least three aspects. Firstly, it is a legal institution, and secondly – the process of law-, third – the result of the criminal and penal law.

As a legal institution parole from serving a sentence is a set of legal (criminal, penal, criminal procedure) rules, that are intersectoral. As a process it requires a specific reason for its occurrence and termination, a dynamic and consistent development objectives. Finally, as a result of this exemption means the occurrence of certain legal consequences of changes in criminal, criminal procedure and criminal-executive relations. We believe that a proper understanding of public control over the parole process and released as a result allows in another perspective, compared to the traditional, see the legally significant elements that produced this kind of exemption from punishment, which aims to consolidate the results corrections and re-socialization.

Key words: public control, public order, parole, authorities and institutions of punishment, supervisory commission.